

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscript Library

No. ^{Ref.}
_{Set.} 1834

Title: *Bande Chakra*
Nispana

1334

Incomplete

1334	:	:	Karate Chakka Nirupana	Title
:	:	:	:	Author
:	:	:	:	Editor
:	:	:	:	Year, Vols.
:	:	:	:	Publisher
1334	:	:	Pages 1619	Remarks

सायं

११

२१

श्रीगणेशाय नमः ॥ सैवंगोपवधुतिवक्त्रे गतेन दंत संकेतः ॥ रणं चक्रधरो मेकारकचक्रनि
 रूपयतः ॥ तत्र प्रथमाष्टौ वर्ज्याः सर्वा विभक्तयः कारकाभिधायिन्यः शत्रोर्दिनस्तिमातुस्म
 रतिरस्याहोर्द्विचि तेषां पितृयादि तीयादयो विष्टचिदुपपद विभक्तयो न कारकाः ॥ अथादक्षि
 णेन हिमवतजराभिस्तापसः पाकायस्थाली धूमादन्तिः चर्मणि द्विपि नंदं तीत्यादयः ॥ अपराभ्य
 स्त यथायथं कर्माभिधायिन्यः ॥ ननु किमिदं कारकत्वं क्रियानिमित्तत्वं तदिति प्राचः यत्किंचित् क्रिया
 निमित्तत्वस्य सर्वसाधारण्यात् ॥ प्रकृतक्रियानिमित्तत्वस्या ननु गमात् ॥ कटं करोति आकाशमस्ति
 आत्मत्वं समवेति आकाशे परिमाणमस्ति ईश्वरो जगज्जानातीत्यादौ कर्मोद्यमोत्पत्तेः चैत्रस्य तदुल
 पचति आलोकस्वरूपं पश्यतीत्यादौ चैत्रा लोकादावतिव्याप्तौ संप्रदानस्यानुमतिप्रकाशनद्वारे
 व चैत्रस्यापि तदुत्पादिसंपादनद्वारा पाकादिक्रियानिमित्तत्वादा लोकरूपप्रत्यक्षे आलो कहेतुत्वाच्च ॥
 न च क्रियान्वयित्वं सतीति विशेषणीयं ॥ मैत्रस्य पचतीत्यादावपि तदुत्पादियदाद्यहारे ॥ एतेन
 बोधादिति वाच्यं ॥ तावन्मात्रस्य सम्पत्तेर्विशेष्यैव यथार्थात् ॥ कटं करोतीत्यादावनुपपन्नकरोदंका
 रकत्वाभावेन विरुद्धार्थकत्वात् ॥ अपि च परसत्त्वस्तु कूलव्यापारविशेषस्य दानतया तत्र च पर
 सत्त्वांशे जनकतया नुमातिप्रकाशेन दारावासंप्रदानस्येयथातथा क्रियानिमित्तत्वमस्त्यगामे

क

गच्छतीत्यादावुचरदेशसंयोगविशेषणोग्रामस्यजनकत्वात्तथास्तु। नत्वपादानस्यापितथा। वस्तु
 त्पणोपततीत्यादौपतनादौवस्तुदेरनिमित्तत्वान्नचविभागफलकत्वस्यधः संयोगफलकक्रियारू
 पपतनेविभागशेषस्यापिजनकत्वमितिवाच्यं विभागफलकत्वस्यवैयर्थ्यात्। पतेः सकर्मकत्वा
 पतेश्च। विभागजनकक्रियापतनंगमनस्यापिपतनत्वापतेः। प्रतिबंधकीभूतसंयोगविशेषणा
 शकारापतनेऽप्यादानस्यहेतुत्वमित्येकेतदपिन। तस्यजनकत्वेमानाभावात्। अस्तुक्रियान्वयि
 त्वमात्रमितिचेन्नातंदुलंपचतीत्यादौकर्मघट्टासेः। तंदुलोदेः प्राकादन्वयाभावात्। द्वितीयार्थनामा
 र्थयोरेवान्वयात्। अथधात्वर्थान्वितविभक्त्यर्थान्वयित्वंतत्पतित्वेनः पचतेतंदुलरस्यादौधात्व
 र्थान्विताख्यातार्थनकर्तृत्वेन कर्मत्वेनचचैत्रस्यतंदुलस्यचान्वयएव। तंदुलंपचतीत्यादौधात्व
 र्थान्वितकर्मत्वस्यतंदुलेनसममन्वयोऽऽतोनाम्यासिः सर्वत्रक्रिययाकारकस्यैवपरस्परसा
 कांक्षत्वयऽन्वयात्। षष्ठ्यर्थस्यनक्रिययासममन्वयानाकांक्षितत्वात्। सोऽपचतीत्यादौद्विती
 यायाः कर्मत्वात्विधायकत्वान्नस्यनसंग्राह्यत्वं। अतस्तस्याभेदसंबन्धेनक्रियान्वयेपिनाम्या
 सिः द्वितीयायाऽभेदकत्वार्थकत्वादानाम्यासिरिति। मेवं। धनायगच्छतिस्वर्गायजतेइत्यादौ य
 धनादावकारकेऽतिव्याप्तेः नपाचतिचेत्रइत्यादौपाकांक्षितारख्यातार्थान्वितनञर्थस्यका

र कत्वापतेश्चनानचनिपातार्थानिरिक्तत्वेनविशेषणीयंरतिवाच्यं। नत्तेपचतिसंख्यः पचइत्य
 दा तीत्यादौधिकरणेऽभ्यासेः। किंचभूतलेघरोनेक्ष्यतीत्यादौभूतलदेकारकत्वंनस्यात्। भूतला
 धेयत्वस्यनाशेऽनन्वयात्किंतुनाशोत्पत्तौएवंसेनेक्ष्यतीत्यादावपिदृष्टं। किंचचेत्रः पाचकः
 पक्कास्तंदुलाः स्थालीयं चूर्णं सनीये। ब्राह्मणइत्यादौकर्तृकर्मघट्टासेः। नचधात्वर्थान्वितप्रसौधा
 र्थान्वयित्वं। भूत्कागच्छतीत्यादौगमनादावतिव्याप्तिः। किंचज्योतिष्टोमेनयजेतेत्यादौज्योतिष्टोमादावति
 व्याप्तिः। रजकस्मवस्त्रददातीत्यादौसंबन्धिन्यतिव्याप्तिर्वैज्रत्वेपत्वाच्च। नहितत्रापिवस्त्रादिनारजका
 देरन्वयः। वस्त्रादेरजकायत्वाद्यभावात्। अविबक्षितत्वाच्च। तस्मात्तत्रक्रियाकर्तृकर्मघट्टान्यत्वंत
 त्रक्रियाकारकत्वरत्नकोशकृतस्तुकारकत्वंकर्तृत्वादिकंचानुगतव्यवहारसिद्धमखण्डेपाधिरेव।
 नचपदार्थाधिक्यं। सामान्यस्यसमवेतासमवेतभेदेनद्वैविध्यादितिबदंति॥ तत्रचैत्रः पचतीत्यादौ
 त्रयमायाः संख्यामात्रमर्थः। नचारव्यातस्यैवसंख्यावाचित्वात्सुपस्तत्रनशक्तिरितिवाच्यं। विनापिता
 दृशतिपंचैत्रः सुंदरः चैत्रोमेऽगच्छतरस्यादावेकत्वादिके बोधोऽप्येव। देकवचनत्वादिनाएकत्वा
 दिसंज्ञेऽप्येव। एकवचनत्वादिकंविशेषविषयत्वादिरूपं। इत्थंचसुपतिबभूवमेकमेवेकत्वादिकंबोध
 ते। समेदेऽप्यन्यतरवैयर्थ्याभावादिति। पितरस्ति। इत्यादौबहुवचनस्यपुंल्लार्थकत्वमपिजुहो

परिभाषा २

का
 लावापोदासाइत्यादीकेवलंसाधुत्वार्थकत्वं। केचित्तु तत्रगुणानां पायबहुत्वार्थकत्वं। विभक्तेः बहुत्वार्थ
 नित्यत्वार्थबोधत्वंमित्येव हि व्युत्पत्तिर्ननु प्रकृत्यर्थमात्रा नित्यत्वमपीत्याहुः॥ चेन्नागधमेत्रातिष्ठेत्यादौ संबो
 धत्वेमप्यर्थः संबोध्यत्वं तु वचनोद्देशपत्वं। किंतु तत्र न शक्तिरपि तुल्यतायाः लाघवादेवैकत्वादेव शक्तिर्यु
 गपक्षतिद्वयविशेषस्य दूषितत्वाच्च। युगपदेवार्थद्वयभाजनं। तत्र कर्तृत्वमाख्यातार्थः। ननु किमिदं कर्तृ
 त्वं यदाख्यातैराख्यायते न तावत् यत्नाश्रयत्वं तत्। तथा सति रथोगच्छति जानातीत्यादौ रथादेः कर्तृत्वं
 न स्यात् न चैवमेवेति वाच्यं। न च कर्तृत्वव्यवहारस्याजानिकत्वात्। एतेन तदुपादाने चराचिकीर्षा कृतिमा
 न्न तज्जनकचिकीर्षा कृतिमान्वाकर्त्तृत्वमपि प्रत्युक्तं। अत्र केचित्। यदा उत्तरारब्धतेन नैवागधसमभिधा
 रते न यदा तर्था नित्ययुक्तमेव त्वं बोध्यते तद्वत्त्वमेव तत्। क्रियाकर्तृत्वं। एवं पक्षतीत्यादौ पाकानुकूल्यया
 पारवत्त्वरथोगच्छति जानातीत्यादौ गमनाद्याश्रयत्वं न स्पृति। त्यादौ कर्मवारणाद्यवगाधसमभिधा
 रतेनेति शिश्यं स्थालीपचतीत्यादौ स्थाल्यादेरपि कर्तृत्वमविरुद्धं तत्तदुक्तं स्वव्यापारेण कर्तृत्वं स
 र्वत्रैवास्ति कारक इति तन्नापच्यते उदन् स्वयमेवेत्यादौ कर्तृत्वमोदनादेस्तन्मत्तसिद्धं तदनुपपत्तेः। तत्र
 जनकसमभिधातारसत्त्वादेव पक्षे च्यते तदुल्लः चैत्रेणैतत्पत्रचैत्रस्य कर्तृत्वानापत्तेः तदुल्लस्य कर्तृत्वाप
 त्तेश्च किंचिदस्मात् स्पृतिरुर्मवो धकृत्वं स्वरूपयोग्यता फलोपधानं वा। नाद्यः तदवच्छेदकरूपापरिचयात्

नापरः का लोतरे कर्तृत्वानापत्तेः परेतु कारकांतरा प्रयोज्यत्वे सत्तिकारकांतरा प्रयोजकत्वं तत्। कुठारादेः क
 र्तृत्वप्रयोज्यत्वान्नातिव्याप्तिः। तत्र प्रयोज्यत्वं च तज्जन्य व्यापाराश्रयत्वं तच्चादृष्टाद्वारकं बोध्यं। तेन सर्वस्य
 वैश्वरप्रयोज्यत्वे पिना व्याप्तिः। ईश्वरजन्मादृष्टजन्य व्यापाराश्रयत्वाच्च न दोषः। इत्थं च जानातीत्येककर्तृत्वगोण
 मित्याहुस्तन्ना। कुलात्वादेरपि दंडादिजन्य संयोगादिरूप व्यापारशालित्वादि घरादिकर्तृत्वानापत्तेः। उच्च
 ते सामान्यतः कर्तृत्वं कृतिमत्वमेवोलाघवात् कृतिरेव कर्तृत्वमिति निःकर्षः। कविशिष्यतुपाकाघनुकूलक
 ति मत्वं पाकादिकं कर्तृत्वं यदि ईश्वरस्य पाकादिकर्तृत्वं यदि नाभ्युपेयते तदा रागजन्या विजाताया कृति
 रेव तत्रा बोध्या। अथ दृष्टद्वारा पाकादिजनक कृतिवारणाया दृष्टाद्वारकत्वं देयमिति केचित्। वस्तुतो
 न देयं पाकजनका दृष्टजनका कृतेः पाकजनकत्वेमा नाभावात्। परंतु अन्वोद्देश्य कक्षिस्तुर्नान्वाचोदो
 तत्कर्तृत्वाभावात्। कृतो तद्विषयकत्वमपि देयं। तर्हि नांतरा यक शर्करादिभक्षणेशर्करां भुंक्ते इति
 न स्यात् इति चेन्न। स्यादेव अतएव तत्र मत्वा भूत न तु मवा कृतं इति व्यवहारः। न च तद्विषयक कृतिम
 त्वमेवास्तु कृतं तदनुकूलत्वविशेषणेनेति वाच्यं। दुर्बलस्य गुरुतरभावे। तत्र विषयक कृतिमत्तस्त
 दनिष्पत्तौ तत्कर्तृत्वा व्यवहारस्तत्सर्वं तु कृतेरुद्देश्यमपि न कृतिविषयः। ताभ्यां तारव्यविषयकैश्च
 तथैव कृतिविषयत्वव्यवहारात्। इदं तु बोध्यं कृतं क्षणद्वयमात्रस्यापि त्वोत्कालांतरपाकांतरकर्तृ
 त्वव्यवहारो न स्यात् न च तद्योग्यत्वं तत्रायोग्यता वच्छेदकस्यैकस्याभावात्। रवात्तमेमनुष्यत्वादि

नेवतयोग्यत्वे सर्वथाप्यनुत्पन्नाकादिह तावपि पक्षेऽप्युपपत्तेः तस्मात् कृतेरुपलक्षणत्वमात्रेण
 च परंतु योग्यतिजानातीत्यादौ भाक्तं कर्तृत्वं पदं कुरादौ कृता कृतव्यवहारात् इति श्रौयत्न एव
 शक्तिर्लब्धा तः पक्षे वा श्रयत्वं प्रतिजो गित्वादावपि शक्तिः श्रयत्वे प्रतियोगित्वादेव संवत्त
 यागैरवान्नादि संयोगसमवायादिमात्रमाश्रयत्वमर्थः तेषां हि ह्यस्या प्रतियोग्ये न्नियोगिनो द्वयोरप्या
 श्रयत्वापत्तेः इत्येचर योगमनु कर्तागमनाश्रयतावान् घटोनाशक्तो नाशाश्रयतावानिति बो
 धः। वैयाकरणस्तु क्रि श्रयत्वं कर्तृत्वमिति तेषामयमशयः रयोग्यतासीदौ जानातीत्यादौ क्रिया
 श्रयत्वेन कर्तृव्यवहारस्या जानिकस्या सति बो धकत्वे गौणत्वायोगात् पक्षे तस्यादावपि अनुक
 लब्धापारसंबंधेन पाकाद्याश्रयत्वमेव कर्तृत्वं ननु पदं कुरादौ कृता कृतव्यवहारात्। कथं बाधका
 भावश्चित्ते। किमेतावताभ्यन्योदि कृता कृतव्यवहारे अपरश्च कर्तृव्यवहारः। ननु कृता कृतव्य
 वहारात् क्रियः कृतौ शक्तिः तेनाश्रयपरं क्रिजेत कर्तृपदस्य यत्नाश्रये शक्ति रिति चेत् अतएव
 विषयाद्यर्थकस्य प्रत्ययाद्यंत कर्मादिपदस्य यत्नविषयादिवाचित्वात् रथो आमग्यति चक्र
 णचलतीत्यादौ गमादे कर्मत्वादिकमपि न स्यात्। नचेदं सूचेत नो ननु मन्यते नवाला घवमा
 त्रेणैव वस्तु शक्तिः पश्चादिपदादावपि गौणत्वादिना शक्तिकल्पनापत्तेः शक्त्यानेतमिति चेदस्त
 तथा हरिपदादिवदन्यथा हरिपदादावपि रंराध्या न्यत्वेन शक्तिकल्पनापत्तेः तत्र तत्र तेन ते

नरूपेण बो धोन स्यादिति चेदिहापि बो धक्रियाश्रयत्वेन बो धोन स्यादिति तु ल्या न च क्रिया ननु गमा
 त् क्रियाश्रयमननुगतमिति वाच्यं कर्तृत्वक्षणे क्रियाया धात्वर्थरूपत्वादातृत्वं परिभाषा विशेष
 विषयत्वं विशेषतस्तु गमना कर्तागमनाश्रयतावान् पक्षे त्वा कक्रियाश्रयतावान् एवं नश्यति जाना
 तीत्यादौः श्रयत्वं तु कचिदुक्तलब्धापारसंबंधेन कचित्प्रतियोगित्वसमवायादि संबंधेन संबं धा
 नुगमस्यतवापि स्वी कृतत्वात् यदा क्रियात्वेनोपस्थितस्तदा कर्तृत्वादि व्यवहारे न स्यादिति चेन्न स्या
 देव क्रियादिपदाकां क्षतिकर्त्रादिना वस्तुनितात्पर्यं अतएव आत्मा जानातीत्यादौ आत्मेति कर्तृ
 पदं जानातीति क्रियापदमिति व्यवहृत्यते आत्मा ज्ञानकर्त्रेति कथं न व्यवहार इति चेत् सणो घट
 इति व्यवहारवत्संभवात् अतएव वक्रिनासिंचतीत्यत्रापि वक्रिकरणं अमयाकरणे तताया
 नस्या तत्कर्त्रीदि बु बो धविषया प्रयुक्ताना मेव तत्तत्पदानां साधुत्वं विशेषतस्तु बाधितस्थलेपितं त
 र्थबो धो भवत्ये वा योग्यता बुद्धेः शाब्द बो धा प्रतिबो धकत्वादन एव अत्यंता सत्यपि र्थ ज्ञान
 शब्दः करोती हाति मन्येते ते बादि स्त्वा म्मुर्वति न दि कुलं पि प्रति पतीत्यादास। वपि साधुत्वमर्थे
 बो धकत्वं। किंबहुना वं ध्यासुतः शशश्रंगेण ख पुष्पपातयेत्यादावपि कर्तृत्वादिकमस्ति अतएव वि ती
 वक्षातः कारकाणि भवन्ति रतिवदति न च वं ध्यासुतः सुतादि बो धे अस्मत्स्वात्मापत्तिः वं ध्यादेः
 सुतादौ प्रकरत्वादन्यथा स्वात्मेवोपपत्तेः मास्तुवास्तत्र बो धः तथापि तत्तदर्थं प्रतिपिपादयिषा

दस्त

प्रयुक्तत्वादेव तत्तद्विभक्त्या साधुत्वं तथा च क्रियाश्रयत्वं यत्र बुध्यते सकर्तृ क्रियाश्रयत्वबोधविषय
 त्वंतदिति फलितार्थ इत्यविबदंति इदं तु बोध्यं अपचमाने चैत्रे यत्र चैत्रः पचतीत्युक्तं तत्र पाककर्तृत्वं
 सरुस्त्रेणापि नोपायेरुपपादयितुं शक्यते प्राप्तेः परे वतु वंध्यादी सुतादीनां न किं क्रियाश्रयत्वज्ञा
 नविषयत्वमेव कर्तृत्वं आख्यातादिति तथा बोधनात् तथा च क्रियाश्रयत्वं यत्र बुध्यते सकर्तृ क्रिया
 श्रयत्वबोधविषयत्वं तदिति फलितार्थः किंच क्रियाधात्वर्थः धातुत्वं क्रियावाचित्वमित्यन्योन्याश्रयः
 न च परिशेषाविषयत्वं धातुत्वमित्युक्तेऽपि निस्तारः बाधातु समानानुपार्थिकतया विकल्पार्थकस्यापि
 धातुत्वापत्तेः न श्रवोऽप्यवीमना दित्यानेत कोरुशङ्कानां समरुलंबनं संभवति न च सर्वज्ञसमरुलंबनं
 संभवति न च सर्वज्ञसमरुलंबनमात्राय निर्वहः तस्याख्यातबोधे ज्ञेयविषयतायां सुतरामसंभ
 वात् तस्मात्तत्र तत्र तत्पदयोगे तत्तत्पदानां साधुत्वमित्यत्रैव तेषां भावः परे तु क्रियाश्रयत्वादिकं य
 त्र बुध्यते तस्यैव कर्तृत्वं बोधांश्च स्वरूपसत्त्वेव व्यावर्तकः वंध्या सुतादावपि वंध्या प्रकारकधावि
 षयसुतादीनां एव कर्तृत्वमित्याहुः केचित्तु उत्पादकत्वं कर्तृत्वं कारकमात्रे कर्तृत्ववहारश्चेष्ट एव
 ईश्वरो जानातीति विद्यते इत्यादिभूतभाक् कर्तृत्वं अन्यरूपादेरवयववद्विरूपादिकं प्रतिकारकत्वं ना
 स्तीति जनिः सध्यमाणकमलं स्तत्रातिव्याप्तिरपि नाशंकनीया लक्षणत्वादित्याहुः ॥ श्री ॥ तं दु

उ

ए

ध

त

लं पचतीत्यादौ द्वितीयायाः कर्मत्वमर्थः ननु किमिदं कर्मत्वं कर्तुराश्रितमिति चेन्न शत्रुं देष्टुं रवमनुभ
 वतीत्यादौ कर्मण्यप्यासेः कर्णव्यापारजत्वमिति चेत् न व्यापारयत्वं हि तज्जन्य क्रियानुकूलव्यापाराश्रयत्वं
 तच्च दत्त्रेण धान्यं नुनातीत्यादौ करणे अतिव्याप्तिरत्रादेरपि रुक्तादिकरणव्यापाराश्रयत्वात् न च सकल
 करणव्यापारविषयत्वं तत्स्थाल्यां पचतीत्यादौ स्थाव्यादावतिव्याप्तेः नापि परसमवेतक्रियजन्यफलशा
 लित्वं गमेः कर्मत्वस्य पूर्वस्मिन्त्यजे श्रौतस्मिन् स्पंदे च पूर्वपरयोः प्रसंगात् किंच नदीवद्धं तस्यादौ वद्धे
 वयवो पचय रूपायाः कूलप्राप्तिफलकत्वात् तज्जन्य फलाश्रयेतिरे नृत्पतीत्यादावंगविक्षेपविशेषरूपन
 त्यजन्यप्रत्यक्षसंयोगाद्याश्रये चातिव्याप्तिरिति अनवदंति धात्वर्थतावच्छेदक फलशालित्वं कर्मत्वं तथा
 हि स्पंदेरिव त्यजिगमिप्रभृतिनामिपि स्पंदमात्रं नार्थः पर्यायतापत्तेः परंतु सकर्मकधातूनां फलावच्छिन्न
 व्यापारेशक्तिस्तत्रत्यजे विभागावच्छिन्नस्पंदे गमेरुत्तरसंयोगावच्छिन्नस्पंदे तेन त्यजेनापरस्मिन्नगमेन पूर्व
 स्मिन्नप्रसंगः स्पंदेः कर्ममात्रावाचिनो वद्धेरवयवो पचयवाचिनः यत्तेश्च गुरुत्वासमवाधिकारणविजाती
 यक्रियावाचिनो धात्वर्थतावच्छेदक फलविरहो न सकर्मकत्वं येषां तु पत्तेरधः संयोगावच्छिन्न क्रियावाचि
 त्वेन न्येत सकर्मकत्वमपि तस्य स्यात् न च तथा विविक्त्यामिष्टा प्रतिरत एव नर्क पतितो नर्क पतित इत्यु
 पाहरणं संगच्छत इति वाच्यं तत्र हि पतिर्नाधः संयोगावच्छिन्न क्रियावाचि परंतु प्राप्तिवाचिनरकं विजाती
 यदुःखं पतितः प्राप्त एव इत्येव तदर्थः ॥ अथ नु भूतलादेः धात्वर्थतावच्छेदक फलशालित्वमिति ततो न

वक्ष

र

रविद्विगुणा

देख्य

ना
य

तमि

सा

द्वितीया फलस्य हि संबंधा कांक्षायां कर्मणोऽन्यन्वयः प्रकृते चाधः संयोगरूप फलस्य धोवृत्तित्वे योपस्थिते च
 अथांतरनिशकां क्षतादि स्यादुः तत्र तथा सति भ्रमोपततीत्यत्राप्यनाकांक्षतया न न्वयापत्तेः वस्तुतः पतन
 त्वं जातिविशेषः प्रत्यक्षसिद्धेः स एवापत्तेरपि वाच्यतावच्छेदकः ननु गुरुत्वजन्यतावच्छेदको जातिविशेषः
 यच्च ५ः पतती गगनादित्यादिप्रयोगोपि भ्रमोपततीत्यत्र तु संयोगजनकत्वं सत्तम्येति धात्वर्थतावच्छेदक
 फलरहितानां जानातीत्यादां ननु भाक्तः सकर्मकत्वव्यवहारः पततैरित्यादिनोपस्थापिते यत्नकर्मणो विष
 ना यित्वेनोन्वयोपित् द्रष्टव्यत्वेन भ्रम एव भ्रमं जानन्ने भोजनाय तत्तत्त्यादयः प्रयोगाः ननु भुंजा नेपि भोज
 नोपतत इत्यादयः प्राचस्क जानाती छती दृष्टिकरोतीत्यादौ संस्कारप्रवृत्तिनिवृत्त्युत्पत्तिरूपस्य क्रियाजन्य
 फलाश्रये कर्मत्वमविरुद्धं धात्वर्थतावच्छेदक फलशालिनः कर्मत्वे तु संस्काराद्यवच्छिन्नजानाती दीवेव शक्ति
 रास्थेया उल्लंघ्य द्वितीयनिबंधोद्योते संस्काराद्यवच्छिन्नज्ञानादौ शोदि धात्वर्थत्वमिति तत्रापि लणमुपेक्षते च
 शोदयामि छति दुर्दिनं देहीत्यादावधिगत्या भाक्तसकर्मकत्वमस्येतदुत्तरं घटं जानातीत्यादौ भाक्तत्वम
 स्तु ज्ञानत्वादेशक्यतावच्छेदकत्वेलाघवात्। इदं तु बोध्यं तस्मै जतीत्यादौ धात्वर्थतावच्छेदक फलशालि
 नः स्वस्यापि कर्मत्वं स्यादतः परसमवेतत्वमपि देयं न हितत्र परसमवेतत्वमस्ति परत्वं च क्रियापेक्ष
 कं बोध्यं न च परत्वं द्वितीयाधीः तस्यैवैत्रेणान्वयः तस्य समवेतत्वसंसर्गगमनेनैव अन्यथा स्तीति वाच्यं

क्रियायाः २

धे

द्वितीया र्थप्रकारक बोधे धातुज न्योपस्थितेनामार्थः प्रकारकबोधिभक्तिज न्योपस्थिते श्चेतुत्वात् यत्तु
 थासति चेन्ने णगम्यते ग्राम इत्यत्र चेन्न स्यति ५ र्थपरत्वविशेषतया अन्यथा योगं तस्य प्रथमां तानुपस्थाप्य
 त्वादिति तत्र परसमवेतत्वस्यापि धात्वर्थप्रकारत्वानापत्तेः तस्यापि प्रथमां तानुपस्थाप्यत्वात् युद्धि कु
 त्यतिवेचित्रादित्युच्येत तदा तुल्यं इत्थं च ग्रामं गच्छतीत्यादौ ग्रामवृत्तिफलजनकं ग्रामभिन्नसमवेत यद्गम
 नं तदनुकूलरुतिमिति बोधः न चेवमुभयकर्मस्थले शाखास्तु गच्छति हस्तः शाखां गच्छतीति वत् शाखा
 शाखां गच्छतीत्यपि स्यात् शाखाया शाखाभिन्नसमवेत क्रियाजन्य फलशालित्वेन कर्मत्वसत्त्वादिति वाच्यं
 शाखास्तथात्वेपितत् क्रियाकर्तृत्वाभावात् शाखाभिन्नसमवेत शाखावृत्तिफलजनकं यद्गमनं तदा श्रय
 त्वस्य शाखाया मसंभवात् न चात्र परत्वं यदि तत्प्रतियोगिकभेदवत् तदा स्वस्यापि स्वप्रतियोगिकत्वं हि
 त्वाद्यवच्छिन्नभेदवत्त्वात् ग्रामं गच्छतीति वत् स्वगच्छतीति स्यात् स्वप्रतियोगिकया वद्देवत्वं ग्रामस्यापि ना
 स्ति इव त्वाद्यवच्छिन्नभेदाभावादिति वाच्यं प्रत्यक्षार्थतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभेदबोधस्य व्युत्प
 न्नादिति केचित्। तेन मलो मज्जं गच्छतीत्यादौ मलोत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभेदस्य मज्जां तरे अभा
 वात् तत्तन्मुखपरं इत्यपरे अन्ये तु तुरंग्णी द्वितीया र्थफलं यत्तान्येति तत्तत्प्रकृतत्वात्। अवच्छिन्नप्रतियो
 गित्वेव संसर्ग इति तत्रान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिता कत्वव्युत्पन्नं भगः प्रसंगो बोध्यः सर्वत्रैवा
 वत्येवैत्रेण ग्रामं गच्छतीति वत्तैत्रेण ग्रामाभयं गच्छतीत्यापत्तेरवधेया। अपरे तु क्रियान्वितमन्योन्याभाव

तत्रमल्लपदं ३

त्रो ३

ति

कहोमाश्रयतावानि तिवोधः। नचैति जस्यागाभावात्कथं होत्रत्वमिति वाच्यं यं यजमानानुमत्याहुतिजोपित्या
 गसंभवात्तत्रनु होतेरत्रकर्णो मि प्रक्षेपेलाक्षणि कृत्वात् एतेषां धात्वर्थतावच्छेदक फलाभावात्सकर्मकत्वं न स्या
 त्। यत्तु दृष्टते यत्तु ग्रहणं विना स्वत्वत्वं स परस्वत्वोत्पत्त्यवच्छिन्नत्वागो यजतो देवतो देशकस्वत्वत्वं फल
 कस्यागं जु होते श्रवतादशत्यागफलका मि प्रक्षेपोर्थः अतएवहु तिजेतादशत्यागाभावेपि नानुपपन्नं अवनिप्र
 क्षेपश्चाग्नि संयोगानुकूलक्रियानुकूलो नोदनादिव्यापारः नचैवं नाग्नौ जुहुयादित्यत्राग्निवृत्त्यग्नि संयोगेत्यादि
 बोधेऽतन्वयः। धात्वर्थतावच्छेदक संयोगात्मक फलशालिनो ग्रेः कर्मत्वापत्तिश्चेति वाच्यं तत्र संयोगाद्वावच्छि
 न्नक्रियानुकूलव्यापारस्यैव धात्वर्थत्वात्। क्रियायाएव धात्वर्थतावच्छेदकतया संयोगस्यावच्छेदकावच्छेदकत
 यातदन्वयिनो ग्रेः कर्मत्वा संभवाच्च एव विष्णु यजत इत्यत्र धातोः स्वत्वत्वं स फलक त्यागमात्र मर्थः तेन विष्णु
 देशकस्वत्वत्वं स फलक त्यागानुकूलकृतिमानिति बोधः इति तदसत् सत्यस्य तत्तद्वा क्तिविश्रांतत्वात्सामो
 न्य लक्षणा संभवात्। नच सत्यस्य तत्तद्वा क्तिविश्रांतत्वेपि तद्गुणभाव कूटेन विशेषलक्षणकरणेन होषइति वा
 च्यं। तदभावकूटस्य युग स हस्त्रेणापि ज्ञाना संभवात्। किंच स्वत्व परत्यगर्थत्वादेवा ननु गमः किंच राज्ञो दत्तद
 दातात्यत्रापि दा नं स्यात् स्यादेवेति चेन्न तेनापि फलजननापत्तेः राज्ञे इत्यत्र संप्रदाने चतुर्थी पतेत्यत्रोपपत्त्यु
 क्तदान मय्यदेवेति चेत्तदेव किमिति पृच्छामः किंच यदि राज्ञो दत्तं ददातीति न स्यात्तत्र दा नत्वे स्वीकृत्यते
 तदा मत्स्यग्रहणं विनेत्यस्यैव यथाति एनं दत्त्वाऽप्यस्यैव हस्त्रेणापि न मादाय किंच ददातीत्यादावपि ददाति प्र
 योगात् किंच हुना रजकस्य वस्त्रं ददातीत्यत्रापि ददाति रस्येव तेन त्याग मात्रे ददाति प्रयुज्यते रस्यपि ना

स
होत्रव

राम
३ ७

स्तिउपेक्षा दाव प्रयोगाच्च। त्यागं विनापि भोक्तुं स्थालीयं ददातीत्यादौ प्रयोगाच्च परो देशकस्य मर्षणं स्या मान्यतो ददा
 तेरर्थः। तेन न दानं किं तादृक्क दानत्वशालित्वात् किमपराधं किं क्रियेण यदर्थं विशेषणं न बा पस्वत्वविशिष्ट
 त्यागस्येतत्संज्ञा दाव व्याप्तिं परस्वत्वस्य कालोत्तर एवोत्पत्तेः स्याग न वैशिष्ट्याभावात्। दूरस्थस्यापि तदुद्देश्यस्य
 तत्रस्वत्वमुत्पद्यते एवेति चेन्न तत्स्वीकाराभावात् नच परक्यस्यागो वस्वत्वजनकः प्रतिग्रह पुरां प्रसूत मुद्दिशपत्य
 जेरात्तेन स्य स्वत्वा पत्तेः नच त्यागस्य स्वत्वजनकत्वे तत्संस्पृष्टत्वं स्वमेवा दासो नो दावीनि युजानो न प्रत्यवेयादि
 ति वाच्यं स्वयं त्यक्तस्य क्रियादिकं विना विनियोगस्यैव निषिद्धत्वात् तदाय प्रतिपादन विशिष्टस्यैव स्वीकार स्य स्वसा
 धनतया उदासनस्यैव योपादानस्य शुद्धता साधनत्वाच्च न चोत्सर्ग व्यवहित स्वत्वा जनकत्वादानत्वमेव
 नास्तीति वाच्यं दूरस्थामपि दाना प्रदायमान साधनमित्यादौ मनसा पात्रमुद्दिश्यैव मोतोयं विक्षिपेत्तद्विधत्ते सग
 रस्था तो दानस्यातो न विष्णु तैः शैरत्यादौ स्वत्वक्षण मज्ञाथैवलक्षणा कल्पनायाऽन्याय्यत्वात्। तुला पुरुषोदर्मदादा
 नत्वा। नापत्तेरस्यैव दानवाक्यदा धुपस्थित्यादिना विलंबात्तत्र सुतरामवधानेन स्वत्वप्रजनकत्वासंभवा
 त् ननु परस्वत्वजनकत्वमेव दान लक्षणे निविष्टं ननु परस्वत्ववैशिष्ट्यादिति वाच्यं त्यागस्य शुद्धत्वजनकत्वात्
 किं तु त्यक्तव स्वीकारस्य तज्जनकतावच्छेदकापरिचयापरि चयेन स्पेवो चितत्वात् या गोपि न देवतो देशकस्वत्व
 ध्यं सजकस्यागो देवताय जत इत्यत्रानन्वयात् स्वत्वत्वं स फलकस्यैव यथाक्षेप दानात्मक निवेदनसत्वे तत्र त्याग
 भावादेव तद्वारणस्यानुपपत्तत्वात्। धात्वर्थतावच्छेदक फलाभावस्तुल्यः नवा होमेपि देवतो देशकस्वत्वत्वं स

दानव

जेरा

र

नि
अ

स्वत्वा

न

अथ त्वात्तस्य कर्मत्वमिति यस्मिन् विद्याहृतघरादिपदस्य वयवेति कूटलक्षणोक्तत्वात्। रात्वा कपालेकरोतीति न प्रयोगः
न च घटस्थानि पावलेपिन प्रथमकर्मत्वं कपालस्य कर्मत्वेपिनमिः पाद्यत्वं तेन लक्षणायार्थेति वाच्यं प्रत्ययानुप
स्थाप्यमिति पाद्यार्थस्यैव निवृत्त्यपदार्थत्वात् ग्रामं गच्छति त्यजतीत्यादौ ग्रामादि वारणाय प्रसक्तानुपस्थाप्येति
इत्याहुः विकारं कर्मोदाहरणं तु स्वयं कूटलं करोतीति न च विकारस्य पूर्वस्वरूपविशेषे न रूपोत्तरप्राप्तिरूप
त्वात् कूटलस्य च कर्मकत्वान्न कथं विकार इति वाच्यं पूर्वस्वरूपविशेषेऽप्यविशेषे वा रूपोत्तरप्राप्तेरेव वि
कारत्वात् आद्यं यथादुग्धं दधि करोति काष्ठं भस्म करोति द्वितीयं यथा तं दुग्धमोदनं करोतीति द्वितीयं आना
ते दुलानामेवोदनत्वात् विच्छिन्नं हि विलक्षणं स्पृशं रसादिननुसर्गं वत्तं दुलानामपि न स्पृशं रसाभावात् तं
दुलानि त्रिभिरभिज्ञानाच्च वस्तुतः पूर्वस्वरूपं स्वनामा पूर्वस्वरूपं विरोधः तत्रास्तेष्वस्वयं पदोत्तरद्वितीयाया
उद्देश्यतां विषयतां कूटलपदोत्तरद्वितीयाया साध्यतां विषयतां नुकूलत्वं चार्थः तेन स्वयं कूटलं दृश्यं
कूटलविषयकतदनुकूलकृतिमानिति बोधः। एवमन्यत्रापि दुग्धं दधिम करोतीत्यत्र दुग्धस्य दध्यानुपादान
त्वेपि दध्यात्वं न तत्रैव प्रवृत्तिरदध्यानुपादानस्य परमाद्ये। गोः प्रभृत्ययोग्यत्वात् तद्विषयत्वमपि तेन स्पष्टं
तिचेत्तस्यादेव उपधेयसंकरेणैते काष्ठं छिनत्तीत्यादौ छिदे रारं भूकसंयोगनाशक क्रियाभारं भूक
संयोगनाशो वाच्यः तेन काष्ठं भूकसंयोगनाशक क्रिया नुकूलकृतिमान्तादृशानुकूलकृतिमानिति
वा बोधः काष्ठं दहतीत्यत्र दहं स्मार्थः प्रोक्ष्यत्येव द्वितीयायाः काष्ठप्रयोज्यभस्मो नुकूलकृतिमान्तावः बोधने

पचतीत्यत्र विलक्षणं भावनुकूल व्यापारोर्थः तेन मोदनीय विलक्षणरसाद्यनुकूलकृतिमानिति बोधः अत्रापि
सादृशक्रियानास्य संयोगारं भूकसंयोगनाशक क्रिया नुकूलकृतिमान्तादृशानुकूलकृतिमानिति बोधः अत्रापि
त्यादिवत् कर्मत्वमविरुद्धं तत्रैव स्पष्टं न उक्तं लक्षणं मुख्यत्वे वा तात्पर्यं इति चेत्तत्र मनुष्यप्राप्यलक्षणं तत्रो
स्तेवेति स्मर्तव्यं एवमन्यत्रापि ह्युत्तरे तु क्रियायुक्तं नानाशकं फलजनयति तद्विकार्यं काष्ठं छिनत्तीत्यत्र काष्ठं
पदेनैव यवेलक्षणं छिदे रारं भूकसंयोगविरोधिव्यापारोर्थः मोदनं पचतीत्यत्र मोदनं पदेनैव याविकर्मतेते दु
लेवे शेषिकमते तं दुलानामेव लक्षणसत्त्वे स्वरूपादिपरावृत्तिरुक्तलक्षणेऽसंतापनादिरर्थ इत्याहुः तच्चिंत्ये
काष्ठं छिनत्तीत्यादौ वदविकार्यत्वं मोदनं पचति कूटलं करोतीत्यादौ निवृत्त्येवैत्यन्ये संस्कार्यत्वं चाधिकं
त्रिदिनं बहति प्रोक्ष्यतीत्यादौ शालिनं वदतीत्यादौ विद्यावत्तातजमवैतुमप्रोक्षणं जमजलसंयोगत्वात् कर्मत्वं
तेन विकार्यत्वं प्रोक्ष्यत्वं च यथायथं बोध्यं यत्र तं दुलानावद्व्यर्थकोऽवधारणं संस्कार्यत्वमपि स्यादिति ध्येयं
वैकूटलं तपयेदित्यत्र विलिख्य फलकाद्यः संतापनस्य ध्यात्यर्थस्य ध्यादौ संतापनमात्रमर्थस्तज्जमसंस्का
रशालित्वाच्च कूटलस्य कर्मत्वं संस्कारोपपत्तेरंशालिविशेषोऽभस्माकः पददृष्टिशेषः सच कूटलेन न क
तासंबंधेन विलिख्येति स्वरूपयोग्याधः संतापने स्तपने तत्रास्तेष्वन्येऽवधारणसंयोगेन प्रतिषेधो भास्य
रं फलानुत्पत्तिरित्यन्येऽप्यनुपानातीत्यत्र भवकरनिवासशालित्वात् प्राप्य कर्मत्वमेव सिद्धं सिपतीत्यत्र सेप
णं क्रियानुकूलनोदनादिरिति रदंतु बोध्यं क्रियानुपपत्तेशालित्वादि संयत्कर्मत्वं तद्वितीयाया न बोध्यते

तथापि ग्रामं गच्छतीत्यादि द्वितीयायावत्तत्त्वमर्थः गमेर्दुर्लभसंयोगजनकक्रियार्थः तथा च ग्रामं वृत्तित्वं धात्वर्थे कर्मदेशे
 संयोगोऽप्येति यदेकदेशान्वयेन संयुते तदा फलव्यापारयोः पुगे वराक्तेः वैशिष्ट्यं मन्वयबललभ्यं एव मन्वयत्रापि स्थं
 च कर्मणि द्वितीयेत्यस्य वस्तुतो यत्कर्म ततो द्वितीयेत्यर्थे न तु कर्मत्ववचित्वे द्वितीयायास्तत्राशक्तेः कर्मस्थानस्य तु
 फलमर्थः तेन गम्यते ग्राम इत्यादौ गमनफलप्रयोगा मइति बोधः फलं तु धात्वर्थतावच्छेदो न बुध्यते पतत्येन संयोगे
 गच्छादिना वेत्यन्यदेतत् न च द्वितीयायाः फलजनकत्वं फलमात्रं वाच्यं स्तु धात्वस्तु क्रिया मात्रं लाघवादि ति वाच्यं
 फलसामान्येन भेदपि फलविशेषालाभात् तत्रिगमि नृतीनां पर्यायतापत्तेश्च न चतयोः समानार्थकत्वे पिग्रामं
 गच्छति ग्रामं सतीत्यत्रार्थः विशेष्यो धर्मो द्वितीया त एवोपपत्तेः सति विरुद्धं इति वाच्यं गमनेत्याग इत्यनयोः
 पर्यायतापत्तेः न चेदं स्वचेतनोऽनुमत्येन च गमेः संयोगवच्छिन्नस्य दशाहृत्यस्य सजे स्तु विभागवच्छिन्न
 स्पस्य दशाहृत्यस्य कार्यत्ववच्छेदकत्वात् संयोगाद्यवच्छिन्नस्य देलक्षणां विनो बोधो न स्यादिति वाच्यं गम्यते
 इत्यादौ स्पदजन्यसंयोगबोधेन व्यभिचारोत्तरं न जन्यजनकता संसर्गणसिद्धौ स्पदजनकसंयोगस्य दोषयवि
 षयकशाहृत्वादेः कार्यतावच्छेदकत्वं वाच्यमिति वाच्यं स्पदजन्यसंयोगवत् स्पदजनकसंयोगबोधापत्तेः किं
 च लक्षणाया विनिर्दिष्टमिति धिः त्यागार्थबोधनापत्तेः न च शक्तिरक्षणान्तरसंबंधेन संयोगाद्यवच्छिन्न
 स्पदबोधाद्युपपत्तिरिति र्णयानंतरं गम्यादिना त्यागादिबोध इति वाच्यं शक्तिरक्षणां न्तरसंबंधेन संयोगा
 द्यवच्छिन्नस्य दशाहृत्यवत् कार्यतावच्छेदकतया नुपपत्तिरिति र्णयसहस्रेण लक्षणां लक्षणापि ता दशबोधज

कमे

१६
न्य

नपि तु मशकत्वात् गंगादिपदे स्पलक्षणां कोशत्वाप्रवाहस्य लक्षणा कार्यतावच्छेदकत्वात् लक्षणाया तारवो
 धेऽनुपपत्तिर्याता तस्मात् फलवच्छिन्नमापारेधातुरे वराक्तेः परंतु गम्यते इत्याकांक्षार्थे चिन्त्यात् स्पदज
 न्यसंयोगबोधाधानुत्त एवास्तु प्रथमो बोधयत्र शक्तेराश्रयत्वमात्रं त्वारमा तार्थः यदि चारमा तस्य कर्मबोधकत्वा
 नुर्वाधा दातो क्रिया मात्रमर्थः ननु कृतिरपि तदा दूरापि द्वितीयायां कर्मबोधाद्युक्त्या नुरोधात् दातोः क्रिया
 र्थः फलं द्वितीयादे रर्थः कर्मबोधकसमभिव्याहाराभावे संयोगाद्यवच्छिन्नक्रियेवार्थः १५ यदि चोत्तरसंयोगवच्छि
 न्नक्रियाजन्यफलाश्रयो ग्राम इति बोधस्तदा कांक्षावै चिन्त्यात् द्वितीयायां फलेधात्वर्थस्य प्रकारतापि द्वितीयां स्तु या
 फलवृद्धित्वमर्थः तत्र वृत्तित्वस्य धात्वर्थसंयोगादिनान्वयस्तन गमनफलप्रयोगा मवृत्ति संयोगजनकक्रिया
 नुकूलकृतीमांश्चेत्तदिति ग्रामं गच्छति चेत्तत्प्रत्ययबोध इत्याद्यो ह्यन्यमिति दिक् केचि ह क्रियाजन्यफलशालित्वात्
 या क्रियाफलत्वं मवलाघवात्कर्मत्वे तथा च कटं करोतीत्यत्र मुख्यकर्मत्वमन्यत्र भोक्तृमित्याहुं स्तो कं पचतीत्यत्र
 द्वितीयायाः प्रयोगसाधुत्वं फलं अस्तु वा भेदोऽर्थः नालं घटमानयेत्यादौ विशेषणगतद्वितीयादेरपि प्रयोगसाधुत्वं
 मेवार्थः नालपदार्थस्य घटपदार्थेन सममभेदान्वयः विशेषणविभक्त्यभेदे एवार्थ इत्यप्येव स्तु तस्तु विशेष
 शरणगतद्वितीयादेरपि प्रयोगकर्मत्वादिकमर्थः आकांक्षायां दात्वर्थान्वयात् तत्रागेव कर्मत्वयोरभेदसंभो
 धेनान्वयस्ततो धात्वर्थेन नालघटयोरभेदबोधस्तु पाल्मिकः चैत्रपुत्रश्च पुत्र इत्यादौ चैत्रसरयो रिव
 पचतीत्यादौ वर्तमानत्वकृत्योक्तिरर्थयोरिव चैत्रेण सुपत इत्यादौ सुपतिरर्थयोरपि अन्ययोऽप्युत्पत्तिवैचि

रो

ये

स वपि दृष्टं यं परे तु कारकांतरे च रितार्थत्वे सति कारणत्वं च रितार्थत्वे च तच्चापारमुत्पाद्ये व फलहेतुत्वं वृत्तौ हि सि
 र्हे कुतारादि कृपापाशं यन्त्रि दालक्षणं पुरंतत्त्वाद्यतीतिकरणे च पितार्थं एव कर्माधिकरणे न च रितार्थे न
 ह्यनुत्पन्नकरणव्यापारस्य कृपादेहि हो प्रतिकरणत्वे संभवति । अधिकरणमपि कर्तृक स्मृतिरव्यापार
 द्वारा क्रियानिः पादकं ग्रहे चैत्रस्थाल्यां ते दुले पचतीत्यत्र चैत्रव्यापारस्यैव संपादनेन च स्थाल्याः कारकत्वं संप्र
 दाता पादनयोश्च क्रियासामान्ये हेतुत्वं दाने च चानुमिति प्रकाशन द्वारा कर्तृश्रीहामुत्पाद्यसंप्रदानस्य पतनाश्र
 यादोपतन प्रतिषेधं धकसंयोगनास्यैव विभागमुत्पाद्यचापादनस्य च रितार्थत्वे वेतिरत्यं च व्यापारो तरमुद्धारि
 कृत्यजनकत्वं फलितं नन्वेवं दं पृथुपृथुभतीनां कलशच्छिदादौ करणत्वं न स्यादिति चेन्न स्यादेव च रमकार
 णस्यैवास्मन्मते करणत्वाद्ये पां तु भा लं करणत्वमिदमेव फलायोगव्यवच्छिन्नं कारणं कारणमिति पर्यवसि
 तमित्याहुः । एतन्मते च चक्षुर्गोत्रिज्ञानादिनां चाक्षुषादौ करणत्वं गतं घटादीनीच करणत्वमाया तमिति मूलत्वे लक्षणं
 व्यापार शसं व्यावर्तकारणं कारणमित्यपि वदंति तत्र कर्मकर्तृप्रभतीनां कारणत्वं स्यात्तच्छिदायादिद्वारुपरस्तु संयोगः
 परस्परिद्वि वदरुणोपि व्यापारः एवं मनोयोगादिज्ञाने छादावात्मनोपि व्यापार इत्यनेन पत्तिरेव शरणं भवति १२
 एव विवक्षातः कारकाणां भवतीति प्रवादः न च संकीर्णत्वं सुपाधेशं संकीर्णत्वात् रक्ते व्याप्तिरिति चेत्तस्य
 देरनुमित्यादौ करणत्वं निराधारं यत्र व्याप्ति घटाकु निखिलपदार्थोपस्थितौ विशेषे विशेषणं तत्र विशेष
 णांतरमिति न्यायेन परामर्शः तत्रापि विशिष्टं वैशिष्ट्यबोधात्मकपदसामर्थ्यं स्यात्तावेवानुमितिः परीत्यनरे
 तुज्ञानादिनामेव वा करणत्वं मुरीकरणं आवणपूतस्यैव त्रस्य कथं करणत्वमिति चेन्न कथं मनः संयोगो

त्पक व्यापार सत्त्वात् ननु शृङ्खलव्यापारत्वात् त्पृष्टा भावप्रत्यक्षे तस्य मिचारात् न च शृङ्खलावणे शङ्खे व्यापारः
 बाधेन न संभवति आवणत्वावच्छिन्नं प्रत्येव श्रोतत्रत्वेन हेतुत्वादिति केचित् तत्र आवणं प्रत्यक्षं यत्र विषयता संबंधेन तत्र
 स्वाश्रयसमवायसंबंधेन मनोयोगस्यैव कारणत्वं शङ्खभावप्रत्यक्षे तथैव व्यभिचारात् । आवणप्रत्यक्षं यत्र समवा
 येन तत्र मनोयोगः स्वाश्रयसंयोगेन कारणमिति वदंति चेन्नेण गम्यते ग्राम इत्यादौ तत्तथायाः आधेयत्वमर्थः तेन च
 त्रनिष्ठगमनानुकूलकृतिविषयो मेत्राधेयकृतिविषयगमनफलशालिवाग्राम इति बोधः वस्तुतस्तु चैत्रेण गतो
 ग्राम इत्यादौ कृत्तशक्तेरतीयाया एव कृतिरर्थः तेन चैत्रेण गम्यते ग्राम इत्यादौ चैत्रवृत्तिरिति मनः फलाश्रयो ग्राम
 इति बोधः अन्यत्वं सुवर्थात्त्वर्थयोः संसर्गः । आश्रयत्वमाख्यातार्थनामार्थयोः संसर्ग इति बोधः । वस्तुतस्तु तृती
 याया जन्यत्वमेवार्थः रश्मेन गम्यते इत्याद्यनुरोधेन व्यापारस्यैव तत्त्वव्यापार एव चाथैव जन्यत्वं तु संसर्ग इत्यनेन रश्मेन
 गम्यते चैत्रेण स्थो यते सुप्तेन इत्यादावाधेयत्वे तृतीयाया निरूपलक्षणस्यैव दंति विवेचितं चैतदप्युक्तं वाद
 व्याख्यायां पृथुना छिन्नं तीत्यादौ जन्यत्वमपि तत्तथायार्थः आश्रयत्वं संसर्गः कर्णत्वं जन्यत्वयोः स्वार्थयोराकांक्षावशा
 दन्वयस्तत्र निरूपितं संसर्गः तेन परस्परनिष्ठकरणानि निरूपितजन्यताश्रयोदातुनूकलकृतिमात्रिति बोधः इत्यं च पर
 थुना छिन्नं त्रिंशोत्पादोपस्थुनिष्ठकरणानि निरूपितजन्यताश्रयोदातुनूकलकृतिमात्रिति बोधः । परंतु जन्यत्वेनात्र तृतीयायार्थः करणताया निरूपकत्वसंबंधेन ग्रामेः न्वयः स्तेन
 परस्परनिष्ठकरणानि निरूपकत्वे दातुकूलकृतिमात्रिति बोधः न च परस्परनिष्ठं न त्रिंशोत्पादोपस्थुनिष्ठं कर
 णताया निरूपकत्वसंबंधेनाभावोच्छेदबोधनायः सच न संभवति निरूपकत्वसंबंधेन स्पष्टं नित्यामकस्य व्यभा

संबंधे ५

[illegible]

तादावव्याप्तिः

व्यहस्यौ जातोः स्वविषयकमसद्विरोधो मापारः पंचमाः संबंधितं धात्वर्थं तावदेकप्रसङ्गान्वितं आस्मात्
 स्पृष्टतिरर्थः उपाधाय संबंधिस्वविषयकमसद्विरोधो मापारानुकूलकृतिमानिति बोधः ॥ धस्मादन्तिरिस्मा
 दौ लुपचस्माः ज्ञाप्यत्वमर्थः ज्ञापकत्वं तत्र पंचमर्थइत्यपरे ॥ पञ्चमाकारकः ॥ ॥ वस्मानुसंबंधोर्थः ॥ सचकंचित्
 संबंधयोः ॥ कंचित्समवायकंचित् तनिरुपितत्वादिष्वप्युपपन्नं दंतः वधीमांरूपं रातः पुरुषरूपस्याजनकइत्या
 दौ वैजस्यपुत्रस्यौ संबन्धेन संबन्धोर्भेदलविक्रीर्त्तनमोक्षः ॥ अतिमासेश्च ॥ दासादौ भुक्तादिद्वारकजन्यत्वे तादृशजन्यता
 भयः पुमानुपुत्रपदार्थः ननु पुरुषमात्रपुमानुपुत्रद्वयमयोः पदार्थतापत्तिः ॥ पुत्रपदार्थकदेशे जन्मनामां वस्मर्थनिरुपितत्वा
 न्ययः एवपुत्रमात्रगुरुपदादौ संबन्धेकतकदेशान्वयसंभवात् ॥ अत्र तादृशसंज्ञादिजन्यतादृशस्यपुत्रकार्यकारित्वनिबं
 धनेगौणं ॥ द्वेजरादौ जीवत्पुत्रत्वमपि स्यादिति चेत् ॥ सादेवैककारित्वमाह ॥ पञ्चमनामुरोधात् इति वदति ॥ ॥ ओ
 र्माभ्यन्तरेभिर्विबंदेति छदस्याक्तवत्सादौ प्रतियोगित्वमनुयोगित्वेवावस्थर्था ॥ सेत्रस्यमित्रेवेत्रस्यरात्रिरिहोराग
 नृष्वेनमित्रवरात्रयोरस्थिरत्वात् किंतु संसारविशेषरसं च पञ्चाविषयत्वमर्थः एवमन्यत्राप्येव द्वेजीयं ॥ नि
 सारमकाले दत्तम्यते ॥ बाबां लब्ध्वा संपन्नक्षीरादौ पञ्चास्तादात्म्यमर्थः तन्नो तादात्म्यवती लब्ध्वा क्षीरेति बोधः
 तत्रातो संपन्नक्षीरे सस्यनारणाय लक्षणया कृष्णपदस्य सवृत्तिनाक्षीरे सस्यतिदमाप्यर्थः ॥ तेन मौजादात्म्य
 वती लब्ध्वा न्यासं पन्नक्षीरा न्येति बोधः ॥ यद्यप्यत्र च तितया विरोधान्दीकारात् तत्रैकदाशक्तिलक्षणोपस्थितितार्थ
 न्ययमर्थः बोबां मौः संपन्नक्षीरेति न स्यात्तत्रातो तादात्म्यवती गोपित्वा बोधा संभवात् ॥ अत्र च लब्ध्वा भिन्नात्वावच्छे

गवां

५२

कोर

संपन्न ✓

वयः ४

[illegible]

क
३३

राम

ले ३

8

॥ शत्रयवृत्तिवामित्तबोधः तत्तपुरुषामस्मि शौच्येनितेन स्यात् पुरुषवृत्तिशौच्यत्वावच्छेदेन ॥

[illegible]

स्यो

इतिषष्टिः

६३

ले

लादिवत् स्वरूपसंबंधविशेषः तिरिक्तमेव सुखसेतदाधिकरणत्वेमेव तत्प्राप्तपरंतु आचारसमोर्द्वयोरप्यतिरि
क्तत्वे सप्तमाभावे पक्षमर्थः प्रसूते पट्टसौ दौ भूतता धेयोपट्टति बोधः नैव अधिकरणत्वे अधिकरणताया
प्रसूतत्वे तिष्ठतेः प्रागानिरूपकसंबंधस्य सति प्राप्तकलात् प्रसूते पट्टसौ दौ न अनर्थान् यानुपपत्तेः के न
चित् अधिकरणत्वमनुगतमेव क्वचित् मुसवयेऽपेक्षणीयत्वं समवायिकारणपर्यवसितं यथा पटा
देः कपालादौ क्वचित् स्थिते यथा पेषणीयत्वं पतनाभावः तथा च पवनप्रतिबंधकसंयोगवत्त्वं आधेय
नारणा यत्तदभिलेन निशेषणीयं तेन तदभिलेन स मुसवतनप्रतिबंधकसंयोगवत्त्वं यथा प्रसूतादौ
पटादेरीश्वरप्रयत्नस्यैव त्वां पतनप्रतिबंधकत्वेन तु संयोगात् प्रसूतेन नातिमासिः क्वचित् तापयेदपेक्ष
णात्वं यथा तासां देय्यदौ तस्यापितनप्रसूतजनकसन्निकर्षत्वं मर्षे इन्द्रियस्पर्शासादेव वारणीयं तु घटक
तदभिलेन निशेषणीयं यथा वादीनामधिकरणत्वं तु तत्स्वरूपसंबंधित्वेनायुतेजः प्रसूतीनां गृह्य
दावधिकरणत्वे तत्प्रतिबंधकसंयोगवत्त्वादिकमेव यत्र पतनादिकं सत्प्रसिद्धं तत्र तेन तत्संयोगादिवत्तादि
कमेतत्तु गतमेवेत्याहुः ॥ तत्र तद्रूपेण शक्तौ रकादत्तुः प्रभात्वरक्तुसमाहृयद्यदौ कपालसंयोगात् सत्क
पालोत्तरप्रतिबंधकत्वयोपवीतने कपालस्य कपालोत्तराधिकरणत्वापत्तेः अतिरिक्तं मुनासु अधिकरणमाहः व्याप्तेः
किंतु यथादिः करणं प्रसूतं इति प्रसूयानंतरं घटसंयोगेन नैति संशयो न स्यात् ॥ न च तत्संयोगात्
नवायादिवेदाधिकरणत्वे तत्र चाधिकरणत्वात्वेन तिरिक्तं तत्तद्देविसंयोगादिना संशयोऽर्थः ॥ ॥

गो

